

TURİZMİN ÇOCUKLARI: TURİZMİN ARZ VE TALEP TARAFINDAKİ ÇOCUKLAR

Prof. Dr. Orhan İÇÖZ

Yaşar Üniversitesi

E-mail: Orhan.icöz@yasar.edu.tr

Özet

Çocuklar için turizm, uzun süre boyunca turizm araştırmalarında ihmal edilmiş olan stratejik olarak önemli ve uyarıcı bir alandır. Literatürde çocuklar ve onların tatil tercihleri konusunda yapılan az sayıda çalışma vardır. Bu nedenle, ileride bu yaş grubunu hedef alacak olan çalışmalar, geleneksel yetişkin pazarlarına kıyasla daha ihmal edilmiş olan bu grupların turizm destinasyonlarının uzun vadeli olarak varlığını da koruyabilecek bir pazar olması açısından önemini ortaya koyabilir. Tarihsel olarak, endüstriyel ve endüstri sonrası batı toplumlarındaki turizm sektörü, çocuklar için turizm pazarına fazla önem vermemiştir. 21. yüzyıl başlarında aile yapısında ortaya çıkan değişimler, insanların aileleri ile birlikte seyahate çıkmaları konusunda önemli değişikliklere yol açarak, geleneksel tatillerden kültürel seyahatlere ve yurt dışındaki etkinliklere katılarak çalışma gibi yeni eğilimlere neden olmuştur. Ailelerin nereye gideceği ve gittikleri yerde neler yapacakları gibi kararlar günümüzde çocuklar tarafından artık gittikçe daha fazla etkilenmektedir. Turizm endüstrisi de artık bu pazara daha fazla eğilmekte ve destinasyonlarda çocuk dostu hizmetler daha fazla yer almaktadır. Turizmin talep tarafında söz edilen bu gelişmelere bağlı olarak, bu pazar dilimi her zamankinden daha fazla ilgiye ihtiyaç duymaktadır ve bu kesimin tatil beklentilerinin karşılanması konusunda hizmet sunucularının yeni yaklaşımlar ve ürünler geliştirmesi gereklidir.

Madalyonun diğer yüzüne bakıldığında ise, turizmin çocuklarına dönük olarak, “*çocuk istismarı ya da sömürüsü*” olarak da tanımlanan ve gittikçe artan bir tehlike vardır. Çocuk istismarı günümüzde uluslararası bir utançtır ve çeşitli araştırmalar onların dünyanın önemli bir bölümünde istismar edildiğini göstermektedir. SECTT isimli örgüte göre, bu alanda 20 yıllık çabalarına karşın, ne yazık ki dünya genelinde bu sorun daha da yaygınlaşmaktadır. Diğer bir deyişle, çocuk istismarı ve sömürüsü riskinin dünyaya yayılması konusundaki tepkisizliğin çok ağır sosyal ve ekonomik sonuçları olabilecektir. Çeşitli araştırmalar, çocuk istismarının başlıca nedenlerini; yabancılardan para kazanma, yasa dışı örgütlerin çocukları kendi amaçları için kullanımı, ucuz işgücü, yoksul ailelerine katkı sağlamak ve kişisel ihtiyaçları karşılamak olarak rapor etmektedir. Sonuç olarak, çocuk istismarı ilgili kamu yetkilileri ve uluslararası örgütler tarafından hızla çözülmesi gereken turizmin en büyük ayıbıdır.

Bu sunumun başlıca amacı, öncelikle kamuoyunun ilgi ve dikkatini bu önemli soruna çekmek, tüm çocukların özgürce katılabileceği bir turizm anlayışını hakim kılmak ve turizm hizmet sunucularını çocukların beklenti ve ihtiyaçlarını daha doyurucu bir şekilde karşılamasına dönük ürünler için teşvik etmektir.

Anahtar Kelimeler: Bir Karar Verici Olarak Çocuk, Bir Pazar Dilimi Olarak Çocuklar, Çocuk Dostu Turizm, Çocuk İstismarı ve Sömürüsü, Değişen Aile Yapısı.

Çocuklar ve Turizm

Bir seyahat, çocuklar için çoğunlukla unutulmaz bir deneyim anlamına gelebilir. Çünkü bu seyahatler bir eğlence ve hoş zaman geçirme olmanın yanı sıra, onların yetişme dönemleri için önemli bir bilgi ve öğrenme kaynağıdır. Çocuklar için mümkün olduğu kadar sorunsuz ve mutlu olacakları bir tatil, gelecekte mutlu ve sağlıklı toplumlar için önemli bir motivasyondur. Bu nedenle de “*çocuklar için turizm*” konusu turizm araştırmaları için stratejik olarak önemli ve uyarıcı bir çalışma alanıdır.

Bir çocuğun 17/18 yaşlarına kadar olan yaşam yörüngesinin psikolojik ve sosyal olarak kimliğinin oluşmasında önemli bir etken olmasına karşın, çocuklar ve ergenler için turizm, turizm araştırmalarında çok fazla üzerinde durulmamış bir konudur. Oysaki gerek çocukların bağımsız olarak seyahate çıkmaları, gerekse aileleri ile birlikte çıktıkları seyahatler onların gelecek yaşamlarına aktaracakları ve yaşamları boyunca yararlanacakları önemli deneyimler kazanmalarını sağlamaktadır. Kuşkusuz çocukların erken çocukluk ve 17/18 yaşından önceki ergenlik dönemleri birbirinden farklı olarak değerlendirilmesi gereken dönemlerdir. Çünkü çocuklar için turizm *homojen* bir grubu içermez, bu nedenle de doğumlarından 18 yaşına kadar geçirdikleri süre, okuma-yazma konusundaki bilişsel ve kişilerarası iletişim yeterlikleri bakımından 5 farklı dönem olarak kabul edilir (Poria and Timothy, 2014, 94; Dallari and Moriotti, 2016). Bunlar;

1. Erken çocukluk ve bebeklik (0-2 yaş)
2. Orta dönem çocukluk (3-5 yaş)
3. İleri dönem çocukluk (6-10 yaş)
4. Erken dönem ergenlik (11-13 yaş)
5. İleri dönem ergenlik (14-17 yaş)

Bu yaş dönemleri çocukların ve ergenlerin karar ve seçimlerindeki bağımsızlık ve bilgi/deneyimleri açısından oldukça farklılıklar gösterdiği için, turizm yöneticilerinin her yaş grubunu ayrı bir segment (*pazar bölümü*) olarak değerlendirmeleri gerekmektedir.

Söz konusu yaş aralıklarının ve özellikle son 2 grubun turizmin talep ve arz taraflarında farklı değerlendirilmesi kaçınılmazdır. Çünkü turizmin talep yanında çocukların birer *tüketici* ya da *etkileyici* konumunda iken, arz tarafındaki çocukların özellikle ergenlik döneminde karşılaştığı sorunlar ve ziyaretçilerle etkileşimleri açısından incelenmesi gereklidir. Ancak literatürde bu konuda yapılmış olan fazla bir çalışma yoktur. Aynı durum çocuklar için *turizm* konu-

sunun tarihi için de geçerlidir (Graburn, 1983). Tarihsel olarak, *endüstri dönemi* ve *endüstri sonrası* toplumlardaki turizm hareketlerinde çocuk ve ergenlere az yer verilmiştir. Bununla birlikte, durum 20. yüzyılın ilk yarısında biraz değişmiştir (Deli-Gray and Laszlo, 2015).

Batılı toplumlarda orta sınıf ailelerde çocukluk turizminin ilk deneyimleri *kıyı alanları*, *dağlık bölgeler* ve *kırsal alanlar*la ilgili olmuştur. Örneğin, çocukların kitlesel olarak yer değiştirmeleri 19. yüzyılın sonunda kentsel yoksul sınıfların tüm Avrupa'da artması ve çocukların oldukça kötü koşullarda yaşadığı dönemde başlamıştır. Bu dönemde temel amaç çocukları salgın hastalıklardan korumaktır. *Birinci ve İkinci dünya savaşı* yılları arasında (1915-1940) İtalya'da 6-14 yaş arası çocuklar için *tatil kampları* kurulmuş ve ülke genelinde yaygınlaşmıştır. Amaç, aynı şekilde *hastalıkların önlenmesi*, *sağlıklarının geliştirilmesi* ve *politik* olarak yeni kuşaklar yetiştirilmesiydi. Bu durum çok sayıda orta ve alt gelir grubu ailelerin çocuklarının deniz kıyılarına ya da dağlara gönderilmesine yol açmıştır. Ülkenin içinde bulunduğu politik koşullar kuşkusuz bu durumun turizmden çok politik amaçlı olduğunu göstermektedir. Savaş sonrasında da, ülke yeniden kurulmaya başlandığında turizm yeniden büyümeye başlamış ve 1946-1972 arasında **çocuk tatilleri** yaz kampları ile aile büyüklerinin yaşadıkları kırsal yerleşim yerlerine gönderilmeleri ile devam etmiştir.

İlk ve orta öğretim dönemindeki okullar da "*edutainment*" olarak da tanımlanan düzenledikleri tarih ve kültür gezileri ile kuşkusuz çocuk turizmi konusunda önemli role sahip olmuştur. 21. Yüzyılın başlarında değişen aile yapısı ve yaşam tarzları; aile büyükleri ve teyzeler/halalar gibi akrabalarla turizm, yurt dışında çalışma kamplarına katılım ve daha fazla kültürel turlar gibi yeni seyahat türlerinin oluşmasına yol açmıştır (JFC, 2014).

Yirminci yüzyılın başlarında, geleneksel aile yapısının değişmesi çocukların deneyimlerini de değiştirmiş ve sosyal yaşama yeni unsurlar eklemiştir. Çocuk turizminin tarihine bakıldığında, bu hedef grubun, kitlesel deniz turizmi destinasyonlarından kültür turizmi türlerine ve okul gezilerine doğru evrildiği görülmektedir. Bu nedenle diğer turizm türlerinde olduğu gibi çocuk dostu turizmde de yeniliklere ihtiyaç vardır.

Seyahatlerde Çocuklar

Uzun yıllar boyunca çocuklar için turizm denildiğinde akla sadece çocukların eğlenmesine dönük temalı parklar ile klasik okul gezileri ve kamplar (*izci*) akla gelmekte idi ve *Disneyland* gibi merkezler ve okul kampları da bunun en iyi örnekleridir. Daha farklı kategorilerdeki tatil türlerinin çocuklara dönük yüzüne fazlaca önem verilmemiştir. Konuya ilişkin az sayıda da olsa çalışmalar göstermektedir ki, tatile çıkacak olan aileler çocukların varlıklarından önemli ölçüde etkilenmektedir. Örneğin, geleneksel olarak 5 yaşından küçük çocukları olan aileler daha çok *deniz kıyıları* ve *dağlık alanları* tercih ederken, daha büyük yaşta çocuklu aileler daha *dışa dönük (allocentric)* davranış örnekleri göstererek yabancı ülkelere seyahat edebilmektedir. Bununla birlikte, son 20 yılda değişim göstererek turizm endüstrisinin sağladığı olanaklarla daha küçük çocuklu aileler de ülke dışına seyahat etmekte ve destinasyonlarda daha fazla çocuklara dönük hizmetler yer almaktadır.

Deniz ve kıyı turizminin yanı sıra, *kültürel geziler, okul, yaz ve kış kampları* gibi deneyimler gittikçe yaygınlaşmaktadır. Araştırmalar, 14-15 yaş arasındaki çocukların okul ve kültürel seyahatlerinin *akranları ile iletişim*leri bakımından çok fazla yarar sağladığını göstermiştir. Benzer şekilde, yetişme çağındaki çocukların *tarımsal hasatlar, yaratıcı atölye çalışmaları, arkeolojik bölge ziyaretleri ve festival* gibi etkinliklere katılımlarının sosyo-kültürel gelişmelerinde önemli katkılar sağladığı belirlenmiştir (Dallari and Mariotti, 2016). Turizm endüstrisi günümüzde çocukların turizme katılımları ile daha fazla ilgilidir ve onlar için daha fazla olanak yaratmaya çalışmaktadır. Birçok destinasyonda ve bölgede çocuk dostu hizmetler ve bu amaca dönük oteller vardır ve bu pazar bölümünün önemi her geçen yıl daha fazla anlaşılmaktadır.

Çocuklar aynı zamanda aile ile yapılan seyahatlerde önemli bir *karar etkileyicisi* konumunda olabilir. Kotler vd. (2003, 235) tüketici karar sürecinin içinde yer alan kişileri aşağıdaki şekilde sıralar;

1. Kullanıcı
2. Etkileyici
3. Karar verici
4. Onaylayıcı
5. Satın alan

Bu sıralamada çocukların bir ya da birden fazla rolü olabilir. Örneğin, çocuklar tatil sırasında bazı hizmetlerin *doğrudan kullanıcısı* durumunda oldukları gibi, gidilecek yerin kararlaştırılmasında *etkileyici* durumunda da olabilir. Çocukların gerek içinde bulunduğu yaş durumları, gerekse tatil sırasındaki istek ve ihtiyaçları aile karar verme sürecinde önemli sınırlamalar getirerek ailelere belirli bölgeleri ya da turizm türlerini dikte edebilir. Aileler kendilerine uygun tatil seçimlerinde çocukların etkisini de düşünerek karar verirken, bazen doğrudan çocukların talebine, isteğine ya da ihtiyaç ve beklentilerine uygun tatil türleri de seçebilir. Birinci durum için örnek, aile tatilleri sırasında çocukların bakımı ve onların yararlarının da gözetildiği hizmetler ek bir karar unsuru olurken, doğrudan çocuklara hitap eden destinasyonlar ikinci durum için bir örnektir.

Turizm Destinasyonlarının Çocukları

Çocuk turizmi madalyonunun diğer yüzü ön yüzü kadar sevimli değildir. Çünkü zengin-yoksul ülke fark etmeksizin dünyanın her ülkesinde çocuk istismarı günümüz toplumlarının bir gerçeğidir ve kolay önlenemeyen bir sorundur. Turizm destinasyonlarındaki çocuklar iki önemli kıskaç altında olabilmektedir. Bunlardan *birincisi* özellikle Uzakdoğu Asya ve Afrika'daki bazı ülkelerde olmak üzere, çocukların *cinsel amaçlı turizmin* kurbanı olmalarıdır ki, bu durum turizmin *en büyük ayıbı* olarak kabul edilir. *İkinci* önemli sorun ise çocuk kaçakçılığı olmak üzere turizmin doğrudan bir sonucu olmasa da özellikle yoksul turizm destinasyonlarında görülen çocuk kaçakçılığıdır. Bu durum özellikle uluslararası kaçakçılık söz konusu olduğunda daha vahimdir. Çocuk kaçakçılığının temel nedenleri;

- Ticari olarak çocukların cinsel amaçlı kullanımı
- Ucuz işgücü olarak kullanımı
- Tehlikeli ve yasa dışı işlerde çalıştırma, özellikle uyuşturucu kaçakçılığı alanında
- İrade dışı evlilikler (*çocuk gelinler*)
- Çocuk istismarının diğer şekilleri

Çocuk cinselliğine dönük turizm, insanların kendi ülkesinde ya da bir başka ülkeye çocukların cinsel istismarı amacı ile yapılan seyahatlerdir. İnsanlar kasıtlı olarak bu amaca dönük olarak çocukları talep eder, hatta bu amaçla bir çocuk sahiplenmek ister. Bu durum bir tatil sırasında gerçekleşebileceği gibi, doğrudan bu amaca dönük bir seyahat de olabilir.

Çocukların turizm amaçlı ya da başka amaçla istismarının önlenmesi için sunulan genel olarak öneriler aşağıdaki gibidir;

- Çocuklar bu duruma karşı ve kendi hakları ve sorumlulukları ile ilgili olarak eğitilmelidir,
- Çocuklar her zaman devlet ve kamu tarafından korunmalı ve gözetilmelidir,
- Çocuklar özellikle tedirgin davranışları söz konusu olduğunda sürekli izlenmelidir ve aşağıdaki konularda daha duyarlı olunmalıdır;
 - Çocuk okul ve ev dışında fazla zaman geçiriyor mu?
 - Çocuklar hesabını veremedikleri paralara sahipler mi?
 - Çocuklar eve yeni bir giysi ve hediye ile geliyor mu?
 - Çocuk telefonla gizli ve özel görüşmeler yapıyor mu?
 - Çocuklara yakın duran bir yetişkin var mıdır?

Destinasyon çocuklarının diğer bir sorunu ise *çocuk işçiliğidir*. Diğer bir deyimle, küçük yaşta çocukların kendilerine uygun olmayan işlerde zorunlu olarak ya da zorlayarak çalıştırılmalarıdır. Bu durum yine bazı yoksul destinasyonlarda sıkça görülmekte olup nedenleri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır;

- Yoksul aileler çocuklarını para kazanmaları için sokağa göndermeleri,
- Yasa dışı örgütler çocukları küçük suçlar ve dilencilik için kullanmaları,
- Ucuz işgücü olarak kabul edilmeleri,
- Yoksul olan ailelerine destek olmak için çocukların kendilerinin çalışmak zorunda kalmaları,
- Çocukların kendi ihtiyaçlarını (*giysi, yiyecek*) karşılamak için çalışmak istemeleri,
- Aile içi işlerde bir işgücü olarak kullanılmaları.

Bu tür çocukların turizm destinasyonlarında doğrudan turizm ile ya da turizm ile ilgisi olmaksızın en fazla çalıştıkları alanlar;

- Tarım
- Madencilik

- Ağırlama endüstrisi
- Eğlence sektörü
- Perakende sektörü
- Kırsal alanlar
- Beden ticareti

şeklinde listelenmiştir.

Savunmasız ve yoksul çocuklar ve aileleri çoğunlukla turizm destinasyonlarına gelir sağlamak amacı ile yönelmektedir. Bu da, geleneksel geçim kaynaklarının, toplumsal bağların ve / veya sosyal destek ağlarının geride bırakılması anlamına gelebilir. Ayrıca, kız ve erkek çocukların güvensiz ve kötü koşullar altında turizm sektöründe çalışmasıyla sonuçlanabilmektedir. Benzer şekilde turistlerden çeşitli yollarla para kazanan çocuklar muhtemelen okula da devam edemez ve cinsellik de dahil istismarın değişik türlerine karşı daha fazla savunmasız kalabilir. Birçok ülkede çocukları koruyucu mekanizmaların yetersizliği nedeniyle de bu çocuklar kolayca çocuk istismarcılarının ve çocuk cinselliğine dönük suçluların hedefi olabilmektedir.

Uzakdoğu'ya yapılan seyahatlerde çocukların durumuna ilişkin olarak yapılan bir araştırmada turistlerin çocukları farklı şekillerde gözlemlediği, bu gözlemlerden olumlu olanların; onlarla konuşmak, onlara İngilizce öğretmek, yerel yaşam hakkında bilgi almak ve onlarla oyun oynamak gibi aktiviteler, olumsuz gözlemler arasında ise çocuk dilenciler, turistlere bir şeyler satmaya çalışan çocuklar ve çocuk istismarı olmuştur (Child safe tourism, 2012).

Sonuç ve Değerlendirme

Uzun yıllar boyunca turizmin toplumlar ve ekonomiler için yaratmış olduğu katkılar nedeni ile birçok olumsuz yönü ihmal edilmiştir. Bu olumsuzluklar arasında yalnızca çevre üzerindeki etkileri konusu ağırlıklı olarak incelenmiş, ancak kadınlar, çocuklar ve yerli topluluklar üzerindeki etkiler konusunda fazla durulmamıştır (Equations, 2008).

Turizmde çocuk istismarının yok edilmesi ilgili tüm örgütlerin ve devletin sorumluluğundadır. Birçok ülkede özellikle restoran sektöründe oldukça fazla çocuk çalıştırılmaktadır. Bununla birlikte, turizmin çocuk istismarının olduğu diğer sektörlerle göre en önemli avantajı kolay *görünürlüğü ve tespit* edilebilirliğidir. Özellikle çocukların cinsel amaçlı istismarı kolayca belirlenebilir ve daha kısa sürede yok edilebilir. Çocuklar kabaca dünya nüfusunun yarısını oluşturur, hatta bazı yoksul ülkelerde bu oran daha da fazladır. Hindistan'da cinsel amaçlı çalışan 2.3 milyon kişinin % 15'inin çocuk olduğu tespit edilmiştir. Turizmin ilgili olduğu çocuk istismarı alanları oteller, gece kulüpleri, eskort servisleri hatta tren/otobüs istasyonlarıdır.

Konuya ilişkin olarak getirilecek olan ağır yasal yaptırımların yanı sıra bilim insanlarına düşen en önemli görev de bu konuda araştırmalar yaparak bu sorunu daha açık olarak deşifre etmek ve çözüm için öneriler geliştirmek olmalıdır. Turizm destinasyonlarında devletin ve turizm endüstrisi paydaşlarının geliştirilecek olan *çocuk dostu ve çocuklar için güvenli turizm*

stratejileri daha olumlu destinasyon kültürü ve imajı geliştirilmesi ve bunun da ötesinde sosyo-ekonomik yönden sürdürülebilir turizmin geliştirilmesi mümkün olabilecektir. Dünya Turizm Örgütü, Dünya Çalışma Örgütü (ILO), İnsan Hakları ve UNICEF gibi örgütlerin bu konuya daha fazla eğilerek sorunun çözümü için çalışmalıdır.

Bu konuda alınabilecek en temel önlemler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır;

- Çocuk dostu alanlar
 - Çocuk dostu destinasyonlar
 - Çocuk dostu etkinlikler
 - Çocuklar için güvenli alanlar
 - Çocukları destekleyici ve teşvik edici alanlar
 - UNICEF tarafından geliştirilen çocuk dostu alanlar rehberi
- Çocukların her zaman mutlu olacağı bir turizm dileğiyle.